

۱۳۸۸

گرچه دوریم به یاد تو سخن میگوئیم بعد منزل نبود در سفر روخانه

هر سال مراسم اول سال رادرزیر سایه حریم حضرت علی بن موسی الرضا
برگزار میگردیم، نوروزمان با این دیدار مژین میشد، امسال محرومیم.
بهتر این است هر جا هستیم، از راه دور صلوات مخصوصه را عرض کنیم.

عزیزها
۱۳۹۷

کرونا و دل مشغولی های ذهنی

محمد باقر پورامینی

عنوان: کرونا و دل مشغولی‌های ذهنی

نویسنده: محمدباقر پورامینی

تهیه و تولید: اداره تولیدات فرهنگی آستان قدس رضوی

ویراستار: وجیهه رضانی

به کوشش: محمدحسین پورامینی

مدیر هنری: مریم سادات منصوری

ناشر: معاونت تبلیغات آستان قدس رضوی

چاپ: اول، ۱۳۹۹

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

نشانی: مشهد، حرم مطهر، صحن جامع رضوی، ضلع غربی، بین باب‌الهادی علیه السلام
و صحن غدیر، مدیریت فرهنگی
صندوق پستی: ۳۵۱-۹۱۷۳۵ تلفن: ۰۵۱-۳۲۰۰۲۵۶۷
سامانه پیامکی دریافت پیشنهادها و انتقادات: ۳۰۰۰۸۰۲۲۲۲
حق چاپ محفوظ است.

فهرست

۹	درآمد
۱۱	۱. در این روزهای سخت، به «دعا» محتاجیم
۱۷	۲. چرا دامن‌گیر «بلا» شده‌ایم؟
۲۷	۳. چگونه دعا کنیم؟
۳۳	۴. حاجت‌خواهی از خدا یا از بندگان خوب خدا؟
۳۹	۵. دارالشفا کجاست؟
۴۵	۶. شفای بیماری از امام مسموم
۵۱	۷. مبارزه با کرونا؛ با دعا یا دانش پزشکی
۵۷	۸. بستن شفاخانه‌ها
۶۳	۹. ایمن از بلا
۶۹	۱۰. محرومیت از زیارت
۷۵	۱۱. دعاهای توصیه‌شده کدام‌اند؟
۷۹	خلاصه
۸۰	منابع

کرونا و دل مشغولی های ذهنی

پرسش های ذیل، از جمله سوالاتی است که در این نوشتار به دنبال پاسخ به آن هستیم:

۱. چرا دامن گیر «بلا» شده ایم؟

۲. یک شخص بیمار، برای بهبودی خود، باید چه مسیر درمانی را طی کند؟ آیا به دعا و توسل پردازد یا با اعتماد به دانش پزشکی، این مسیر درمانی را دنبال کند؟

۳. حاجت خواهی از خدا یا از بندگان خوب خدا؟

۴. اگر حرم معصومین علیهم السلام و امامزادگان واجب التعظیم شفاخانه است، چرا به بهانه جلوگیری از سرایت بیماری های عمومی، آن را بسته اند؛ مگر این اماکن مقدس عاملی برای شیوع بیماری اند؟

۵. چگونه دعا کنیم؟

درآمد

«ویروس همه‌گیر کرونا» تلنگری برای فرار به سمت خداست. در این «ابتلا» باید باورهای درست را استوار کرد و از شبهه و تردید دور شد و ضمن رعایت دقیق دستورات بهداشتی و پزشکی، بر قدرت بی‌همتای شفابخش حقیقی تکیه کرد و با صبوری و دعا و توسل، رفع بلا و سربلندی در آزمایش را خواستار شد.

«صبر» گران‌بهارترین سرمایه‌ی خداجویان است. همانا صبر، ریشه‌ی هر سخن ناحقی را می‌خشکاند و غبار غفلت را از صفحه‌ی دل می‌زداید و یاری خدای توانا را نوید می‌دهد.

«وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَ نَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَ الثَّمَرَاتِ وَ بَشِّرِ الصَّابِرِينَ.»^۱ (البته شما را به مقداری از ترس، گرسنگی، زیان مالی و جانی و کمبود میوه‌ها آزمایش می‌کنیم و بشارت ده به استقامت‌کنندگان.) صبر می‌تواند به معنای انجام درست توصیه‌ها و دستورات،

۱. بقره، ۱۵۵.

برای کنترل بلای جاری نیز باشد تا این خطر رخت بر بندد؛ همان نکته‌ای که رهبر معظم انقلاب (مدظله‌العالی) بر آن تأکید داشتند و رعایت جدی و عمل به دستورهای مسئولان ستاد ملی مبارزه با بیماری کرونا را خواستار شدند.

در این روزهای کرونایی و با فراگیری بلا، حرم‌های مطهر برای اجرای طرح فاصله‌گذاری اجتماعی به شکل بی‌سابقه‌ای تعطیل شد. این حوادث دل‌مشغولی‌های زیادی را فراهم آورده و پرسش‌هایی را در ذهن برخی پدید آورده است. در این نوشتار تلاش شده است تا پاسخی کوتاه برای بعضی از پرسش‌ها ارائه شود.

در این روزهای سخت، به «دعا» محتاجیم

فصل اول

دعا همان خواندن خداوند و یاری جستن از اوست که در این روزها به شدت نیاز به آن را احساس می‌کنیم.

زمانی که بلا یگه تازی کرده است و سلامت و حیات آدمی را هدف می‌گیرد، نیازمند وسیله‌ای برای مغلوب ساختن آن هستیم. دعا به عنوان سلاح، توان حفاظت از انسان را دارد؛ هم بلاها و خطرهای جاری را «رفع» می‌کند، هم آسیب‌ها و بلاهای آتی را «دفع» می‌سازد.

پیامبر خدا ﷺ فرمودند: «آیا می‌خواهید که شما را به سلاحی راهنمایی کنم که شما را از [شر] دشمنان نجات می‌دهد و روزی تان را زیاد می‌کند؟»

عرض کردند: «آری! یا رسول خدا ﷺ.»

فرمودند: «تَدْعُونَ رَبَّكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ فَإِنَّ سِلَاحَ الْمُؤْمِنِ الدُّعَاءُ.»^۱ (شب و روز، پروردگارتان را بخوانید؛ زیرا سلاح مؤمن دعاست.)

۱. ابن‌فهد حلی، عده الداعی، ص ۱۷.

امام زین العابدین علیه السلام هم، از این میدانِ نبرد، میان بلا و دعا و نتیجهٔ این کارزار، این‌گونه یاد می‌کنند: «دعا و بلا، تا روز قیامت، باهم در مبارزه‌اند و در این میدان، دعا پیروزمندانه بیرون می‌آید؛ اگرچه آن بلا حتمی بوده باشد.»^۱

گاه سختی‌ها و بیماری‌ها و مشکلات، با همهٔ شاخ‌وشانه‌کشیدن‌هایش، فرشتهٔ نجات دلمان می‌شود، ما را از سراب دور کرده است و به آب زلال رهنمون می‌کند تا لختی طعم شیرین دعا را به ما بچشانند.

گویا همین گرفتاری‌هاست که دل‌هایمان را تکانی شدید داده است و آن را از خاروخاشاک می‌زداید و آب‌وجارویش می‌کند و از آن، راهی به سوی خدا می‌گشاید.

دعا پیوندی است به تمام زیبایی‌ها و کمالات واقعی؛

یک حرکت است و رسیدن به سرچشمهٔ وجود؛

یک لبیک است: پاسخی مثبت به دعوتی برای رهایی و

۱. ابن‌فهد حلی، عده الداعی، ص ۱۷.

آرامش.

خداوند همگان را می‌خواند و به خوبانش نشانی هم داده است: بسیار نزدیک، آن هم بی‌هیچ مانع و نوبت.

چه دعوتی روح‌بخش‌تر و امیدآفرین‌تر از این فراخوان عمومی: «وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ.» (پروردگارتان می‌گوید: «مرا بخوانید تا اجابتان کنم.»)

شاید هم این همه محنت و فشار، راهی است تا دل‌ریمیده را مهار کند. آن را به شدت می‌لرزاند تا ترسمان بگیرد، آن وقت است که آدمی با تمام وجود فریاد می‌زند: «خدا!»

یگانه راه نجات را قدر بدانیم و با دعا کردن و حاجت‌خواهی، لطف او را التماس کنیم: «قُلْ مَا يَعْبُؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ.» (ای پیامبر! بگو: «اگر دعایتان نبود، پروردگار من به شما اهمیتی نمی‌داد.»)

با الهام‌گرفتن از این وعده الهی، مطمئن هستیم که دعا به درگاه خدا، همیشه کامرواست؛ البته باید موانع را زدود و زمینه‌ی اجابت را فراهم ساخت و در نهایت، تمام امور را به خدا واگذار کرد:

۱. غافر، ۶۰.

۲. فرقان، ۷۷.

﴿...عَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾^۱ (چه بسا از چیزی اکراه داشته باشید که خیر شما در آن است یا چیزی را دوست داشته باشید که شر شما در آن است و خدا می‌داند و شما نمی‌دانید.)

ای آخی دست از دعا کردن مدار

با اجابت یا رد اویت چه کار^۲

۱. بقره، ۲۱۶.

۲. جلال‌الدین رومی، مثنوی معنوی، بخش ۷۸.

چرا دامن گیر «بلا» شده ایم؟

فصل دوم

خداوند خالقِ همهٔ امور است و هرچه در صفحهٔ گیتی است، مستند به خداوند است. ممکن است این پرسش مطرح شود: «اگر بلاها و بیماری‌های فراگیر هم، از سوی خداست؛ چرا خدای مهربان، ما را به این بلاها مبتلا کرده است؟»

مقتضای رحمت گستردهٔ الهی، رفع همهٔ بلاها و بیماری‌ها و مصیبت‌هایی است که در طبیعت واقع می‌شود تا زندگی برای انسان سخت نشود؛ چرا خداوند با بیماری و بلا، عیش ما را مکدر ساخته و سایهٔ سیاه پریشان‌خاطری را برایمان پهن کرده است؟!

برای پاسخ به این دغدغه‌ها، نکات ذیل را باید مدنظر داشت:

الف. ناچیزی آگاهی‌های بشر: گاه علمِ اندک یا حتی جهل و نادانی، ما را به این قضاوتِ خطا می‌کشاند که همهٔ بلاها را «شر» تصور کنیم، آن‌گونه که هیچ نقشی در راستای مصالح زندگی بشر ندارد. این کوتاه‌بینی، مانند قضاوت رهگذری است که تخریب زمین سرسبز یا ساختمانی خوش‌نما همراه

با گردوخاک ایجادشده در هوا، توسط دستگاه‌های مکانیکی را می‌بیند و بدون درنگ، حکم می‌کند که این کار ضرری برای زندگی بشر و آسایش اوست؛ لیکن نمی‌داند که این کار آغازی برای ساخت بیمارستانی بزرگ برای درمان بیماران است.^۱ بی‌شک اگر او از این فعالیت خبر داشت، به تحسین بانیان این کار هم می‌پرداخت. تفکر و اندیشه در اسرار آفرینش و زمین، به انسان آگاهی خاص و قضاوت صحیح می‌دهد تا این‌گونه لب به اعتراف بگشاید: ﴿رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا﴾^۲ (بارالها، این [جهان] را بی‌هوده نیافریده‌ای).

ب. غفلت از خیرهای برتر: بلاها و مصیبت‌های جاری در زندگی، جزء جدانشدنی عالم طبیعت است که خیرهای برتر و فراوان را برای انسان در پی دارد. اگر طالب دنیای بدون این بلاها باشیم، باید قید خیرهای برتر را هم بزنیم؛ چون این دو به هم تنیده است.^۳

به این آیه بنگرید: ﴿فَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَ يَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا﴾^۴ (چه بسا که شما چیزی را ناخوش داشته باشید و خدا در آن، خیر بسیاری [برایتان] گذاشته باشد).

۱. جعفر سبحانی، محاضرات فی الالهیات، ص ۱۸۳.

۲. آل عمران، ۱۹۱.

۳. سیدجلال‌الدین آشتیانی، منتخبی از آثار حکمای الهی ایران، ج ۳، ص ۳۱۱.

۴. نساء، ۱۹.

بلاها و بیماری‌ها بهترین وسیلهٔ شکفتن توانایی‌هاست و غالبِ پیشرفت‌های علمی و تمدنی، در پرتو حل مشکلات و مصائب رخ داده است.

به جهان خرم از آنم که جهان خرم ازوست
عاشقم بر همه عالم که همه عالم ازوست...
به حلاوت بخورم زهر که شاهد ساقیست
به ارادت ببرم درد که درمان هم ازوست^۱

بلا زینت مؤمن و کرامت عاقل شمرده شده است و پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ از فراوانی بلاهای وارده بر انبیاء و سپس مؤمنان یاد کرده‌اند.^۲ بلا و بیماری گرچه برای کافران نعمت و عذاب بوده است؛ لیکن برای مؤمنان رحمت و وسیله‌ای برای پاکی است و اهل ایمان، ضمن پابندی به دستورات درمانی، فرصتی برای بازسازی روحی و معنوی می‌یابند.

۱. سعدی شیرازی، غزل ۱۳.

۲. شهید ثانی، مسکن الفؤاد عند فقد الأحبة و الأولاد، ص ۵۳.

هر بلایی کز تو آید رحمتی است
هرکه را فقری دهی آن دولتی است
تو بسی زاندیشه برتر بوده‌ای
هرچه فرمان است خود فرموده‌ای
زان به تاریکی گذاری بنده را
تا ببیند آن رخ تابنده را
تیشه زان بر هر رگ و بندم زند
تا که با لطف تو پیوندم زند^۱

در نگاه پیامبر اعظم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، زیر آتش بلا و محنت، نور نعمت نهفته است^۲ و این وعده خداوند است که به رسولش مژده می‌دهد: ﴿فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا * إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا﴾^۳ (دل خوش دار که بعد از هر دشواری، گشایشی است. هر دشواری گشایشی را در پی دارد.) بعد از نزول این آیه، پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با خوش حالی و تبسم بشارت دادند که بعد از هر سختی، دو گشایش است.^۴

۱. پروین اعتصامی.

۲. شهید ثانی، مسکن الفؤاد عند فقد الأحبة والأولاد، ص ۵۳.

۳. انشراح، ۶ و ۵.

۴. حویزی، تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۶۰: «خرج النبی صلی الله علیه و آله مسروراً فرحاً و هو یضحک و یقول لن یغلب عسر یسرین.»

ج. فراموشی ارزش‌های والای انسانی: زمانی که یک بیماری به نام «کرونا» فراگیر می‌شود و افزون بر اختلال در سلامت و بهداشت بشری، نظم جاری در کشورها را تحت الشعاع خود قرار می‌دهد، مالکیت‌های اعتباری و غرورهای انسانی رنگ می‌بازد و وجدان‌های خفته بیدار می‌شود و مؤمنانِ راستین خواهند دید که مالک هستی تنها و تنها خداست و او حق دارد و می‌تواند در ملک خود، هرگونه تصرفی بکند.

زندگی مادی و مغرورشدن به دنیا و مستی نعمت‌های فراوان، انسان را از فضیلت‌های انسانی دور می‌کند و زندگی روحی و معنوی، برای انسانِ غرق در دنیا، رنگ می‌بازد. چه بسا حوادث و بلاهایی که پیش می‌آید و آهنگ زندگی را مختل می‌سازد، عاملی برای بیدارکردن خفتگان باشد و آنان را به سمت خداوند و معنویت سوق دهد و طعم شیرین انس با خدا را به آنان بچشانند:

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ﴾^۱ (ما در هیچ شهر و آبادی پیامبری نفرستادیم، مگر اینکه اهل آن را به ناراحتی‌ها و خسارت‌ها گرفتار ساختیم، شاید

۱. اعراف، ۹۴.

[به خود آیند و به سوی خدا] بازگردند.)

د. ثمره تلخ بدکرداری ها: انسان مسئول بسیاری از حوادث تلخ و عامل حوادث دردناک و زمینه ساز پیدایش بسیاری از بیماری های فراگیر و گاه لاعلاج است.

بیماری ها و آسیب های تأسف انگیز ایجاد شده برای حیات بشری را باید محصول گناهان اجتماعی فراوانی دانست که آدمی به دلیل فرار از خدا به آن آلوده شده است.

انسان وقتی خود را در خطر و بلا و بیماری سخت، غوطه ور می بیند، نقش خویش را در پیدایش آن در نظر نمی گیرد و بدون رجوع به عوامل بشری و تلاش برای اصلاح خویشتن، خدا را یگانه عامل آن بلاها می داند و گستاخانه آن را مخالف با رحمت الهی می شمارد؛^۱ درحالی که حوادث پیش آمده در جهان، تا حدی تابع اعمال بشر است:

﴿وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ
وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ﴾^۲ (هر مصیبتی به شما رسد،
به خاطر اعمالی است که انجام داده اید و [خدا]
بسیاری را نیز عفو می کند.)

۱. جعفر سبحانی، محاضرات فی الالهیات، ص ۱۸۳.

۲. شوری، ۳۰.

هر امتی که از راه بندگی حق برید و برگسترش گناه و ستم در سراسر گیتی اهتمام ورزید، قهراً باید تاوان رذیلت‌های خویش را ببیند. سلب امنیت روانی و بهداشتی، نتیجهٔ بدکرداری و سوءمدیریت و فساد است که جمعی از دنیاگرایان مغرور و مروّجان گناه، آن را به بشر تحمیل کرده‌اند:

﴿ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾^۱

(فساد در خشکی و تری زمین اگر پیدا شد، به خاطر اعمالی است که مردم کردند. تا خدا بعضی از آنچه را که کردند، به ایشان بچشاند تا شاید برگردند.)

بدیهی است که این فساد پدیدآمده و آتش زشت‌کرداری، دامن همگان را می‌گیرد. آتش که گرفت، خشک و تر می‌سوزد:

﴿وَ اتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَ اغْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾^۲ (و از فتنه‌ای بپرهیزید که تنها به ستمکاران شما نمی‌رسد [بلکه همه را فرا خواهد گرفت؛ چراکه دیگران سکوت اختیار کرده‌اند] و بدانید خداوند کیفر شدید دارد.)

۱. روم، ۴۱.

۲. انفال، ۲۵.

اگر بلاها بشر را بیدار کند و آنان به مسیر بندگی خدا بازگردند، رحمت الهی را می‌توانند به سمت خود جلب کنند و بی‌شک برکات و خیرات بر آنان جاری خواهد شد؛ در غیر این صورت، باید در انتظار پدید آمدن حوادث و بیماری‌های جدید و خانمان برانداز دیگری باشند؛ زیرا بیماری‌های جدید و ناشناخته نیز، ارتباط مستقیمی با گناهان جدید آدمی دارد.

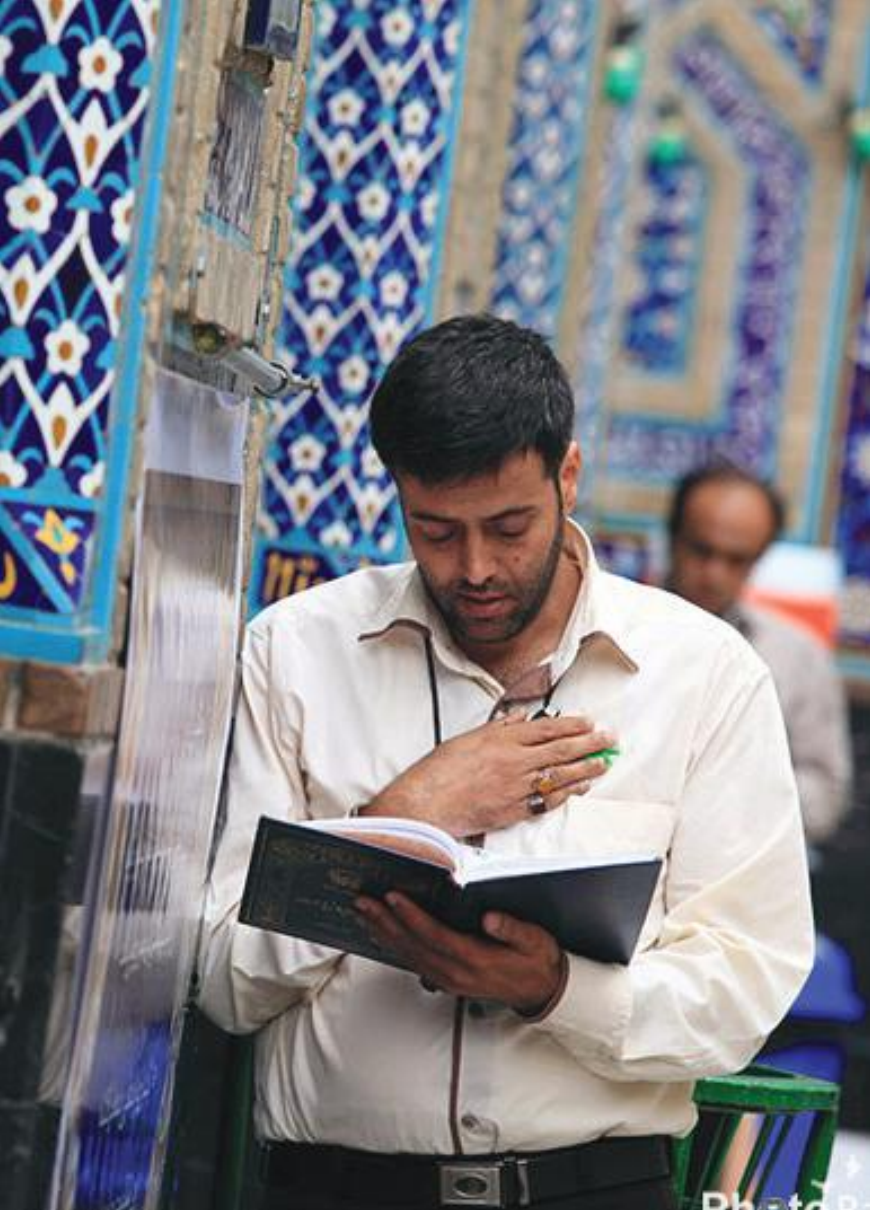
امام رضا علیه السلام می‌فرمایند: «كُلَّمَا أَحَدَثَ الْعِبَادُ مِنَ الذُّنُوبِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَعْمَلُونَ أَحَدَثَ اللَّهُ لَهُمْ مِنَ الْبَلَاءِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَعْرِفُون.»^۱ (هرچه بندگان گناهان تازه‌ای را که سابقه نداشته است، انجام دهند، خدا برای آن‌ها بلاهایی را که سابقه نداشته است، ایجاد می‌کند.)

۱. محمد بن یعقوب کلینی رازی، الکافی، ج ۲، ص ۲۷۶.

چگونه دعا کنیم؟

فصل سوم

هرگونه می‌توان خدا را صدا کرد و با او انس گرفت. با هر کیفیت می‌توان از فقر و درماندگی خویش، لب به سخن گشود و با دعا کردن، در پی درمان بیچارگی شد.

خداوند می‌شنود و اجابت می‌کند:

﴿وَ إِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَ لِيُؤْمِنُوا بِى لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ﴾^۱ (و هرگاه بندگان من، از تو درباره من بپرسند، [بگو] من نزدیکم و دعای دعاکننده را به هنگامی که مرا بخواند، اجابت می‌کنم؛ پس [آنان] باید فرمان مرا گردن نهند و به من ایمان آورند، باشد که راه یابند.)

باید به این باور رسید که خداوند، «قادر» بر برآورده ساختن درخواست‌ها و حاجت‌هاست. این باور، هر حاجتمندی را برای نیل به خواسته‌اش، امیدوار می‌سازد؛ مانند یک معامله‌است. اگر آدمی بداند طرف معامله‌اش، بر تسلیم و

۱. بقره، ۱۸۶.

تحویلی آنچه بر عهدهٔ اوست، قدرت دارد، در او میل و رغبت ایجاد می‌شود که دست به آن معامله بزند؛ همچنان که اگر بداند طرف معامله‌اش این قدرت را ندارد، اقدام نخواهد کرد؛ به همین خاطر، می‌بینید که مردم از معامله کردن با افراد ورشکسته پرهیز می‌کنند.

چگونه دعا کردن گاه در پاسخ این پرسش نیز قرار می‌گیرد که بارها دعا کرده‌ایم؛ ولی خدا چرا دعایمان را اجابت نمی‌کند؟ اجابت دعا در گرو شرایطی است. افزون بر سماجت بر دعا، دادن صدقه، تکرار دعا و سپردن تمام امور به خداوند، توبه و استغفار در رتبهٔ نخست جای دارد.

زمانی که قوم هود گرفتار خشک‌سالی بودند و آسمان از باریدن بر آنان دریغ می‌ورزید و در نتیجه، گرانی و قحطی در بین آنان پدید آمده بود، پیامبر آنان، رفع مشکلات سخت و بلاها را در گرو بازگشت به خدا و توبه دانست و به آنان فرمود: «از پروردگارتان آمرزش بخواهید؛ سپس به سوی او بازگردید تا باران آسمان را پی‌درپی بر شما بفرستد و نیرویی بر نیروی شما بیفزاید و روی برنتابید و گناه نکنید.»^۱

شخصی نزد امام صادق علیه السلام شکوه کرد: «خداوند

۱. هود، ۵۲.

خود فرموده است: «دعايتان را پاسخ می‌گویم»؛ اما اجابتی نمی‌بینم!» امام نیز در جواب فرمودند: «هرکس اطاعت اوامر الهی کند؛ سپس او را از راه دعا بخواند، خدای تعالی اجابت می‌کند.» او پرسید: «راه دعا کدام است؟»

امام فرمودند: «دعا را به ستایش و حمد خدای شروع می‌کنی و نعمت‌هایی را که به تو داده است، یادآور می‌شوی؛ سپس شکرش می‌کنی. آنگاه بر پیامبر و آل او درود می‌فرستی [صلوات می‌فرستی] و سپس یادآور گناهانت می‌شوی و بدان اقرار می‌کنی؛ سپس از آن‌ها استغفار می‌کنی. این راه دعاست.»^۱

بهتر است «چگونه خواندن خدا» و «سبک دعاکردن» را نیز بیاموزیم. چگونه با او صحبت کنیم و حاجتمان را بیان داریم و برای برآورده شدن آن، درخواست کنیم.

«صحیفه سجادیه» منشور بی‌مانندی است برای دعاکردن و از او خواستن. گوهری است گمنام در

۱. محمدبن یعقوب کلینی رازی، الکافی، ج ۲، ص ۴۸۶.

میان ما؛ اما نام آشنا برای دیگران!

خواندن دعای هفتم صحیفه که به دعای «یا مَنْ تُحَلُّ بِهِ عَقْدُ الْمَكَارِهِ» شناخته می‌شود، برای زمانِ بلا و گرفتاری است؛ دعایی که امام زین‌العابدین علیه السلام به هنگام پیش‌آمدهای مهم، حوادث سخت و به وقت اندوه و گرفتاری می‌خواندند. در توصیه‌ی امام‌هادی علیه السلام نیز این مژده بیان شده است: «آل محمد علیهم السلام به هنگام فراگیری بلاها، پدیدآمدن دشمنی‌ها، پیدایش فقر و دل‌تنگی‌ها با این دعا انس داشتند.»^۱ در فرازی از این دعا، این‌گونه با خدا سخن می‌گوییم:

پروردگارا!

در برابر این محنت که بر من وارد آمده است، بی‌طاقتم و پیمانۀ شکیبایی‌ام از آن اندوه که نصیب من شده است، اینک لبریز است.

تنها تویی که توانی آن اندوه را از میان برداری و آن بلا را که بدان گرفتار آمده‌ام، دفع کنی.

۱. ابن طاووس، مهج الدعوات، ص ۲۷۲.

حاجت خواهی از خدا یا از بندگان خوب خدا؟

فصل چهارم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اللَّهُ

عَلَّمَ الْقُرْآنَ وَالْحَرَامَ وَالْحَرَامَ وَالْحَرَامَ

عَلَّمَ الْقُرْآنَ وَالْحَرَامَ وَالْحَرَامَ وَالْحَرَامَ

اللَّهُ

اللَّهُ

اللَّهُ

اللَّهُ

اللَّهُ

اللَّهُ

اللَّهُ

اللَّهُ

اللَّهُ

اللَّهُ

اللَّهُ

اللَّهُ

اللَّهُ

اللَّهُ

اللَّهُ

اللَّهُ

اللَّهُ

اللَّهُ

اللَّهُ

در وقت گرفتاری باید به خدا پناه برد و توجه داشت که هر فیض و رحمتی که به آدمی می‌رسد، تنها از سرچشمهٔ لطف بی‌کران و بی‌همتای الهی جاری است. همچنین می‌توان برای برآورده شدن حاجات و برداشته شدن بلاها، پیشوایان معصوم را که آبرومندان و برگزیدگان در پیشگاه حضرت دوست هستند، واسطه قرار داد تا شاید دعای ما، با عنایت و اعتبار ایشان، شایستهٔ اجابت گردد؛ آن‌گونه که از صدر اسلام تاکنون، مسلمانان با وسیله قرار دادن پیامبر ﷺ، در حال حیات ایشان یا بعد از وفات ایشان، به خداوند تقرب می‌جستند تا زمینهٔ اجابت دعا یا بخشش و برآورده شدن نیاز باشد.^۱ اوس بن عبدالله از حاجت‌خواهی مردم مدینه به قبر پیامبر ﷺ، در خشک‌سالی سختی یاد می‌کند که به لطف این توسل، باران فراوانی بارید و بساط قحطی برچیده شد.^۲ هر انسان موحدی در توسل، اولیای الهی را وسیله

۱. جعفر سبحانی، فی ظلال التوحید، ص ۶۷۶.

۲. عبدالله بن عبدالرحمن دارمی، مسند دارمی، ج ۱، ص ۲۲۷.

می‌داند و برای آن بزرگان دین، استقلال در تأثیر، قائل نیست؛ بلکه معتقد است عطا و لطف و بسط امور، در کف باکفایت خداوندی است و این بزرگان واسطه رحمت و فیض الهی بر خلائق‌اند. این‌گونه توسل و حاجت‌خواستن از معصومین علیهم‌السلام رفتاری موحدانه است. به عبارتی، هرگاه درخواست کمک از انسان برگزیده، به اذن الهی و مشیت او منوط شود، در واقع درخواست کمک از خداست؛ مثل حاجتمندی که خدا را به جایگاه معصوم علیهم‌السلام سوگند می‌دهد تا حاجتش برآورده یا مشکلات و بیماری‌هایش برطرف شود، یا مانند گناهکاری که خدا را به مقام و حقیقت پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم قسم می‌دهد تا از گناهش بگذرد؛ از این رو، خدای متعال گناهکاران را ارشاد فرموده است که در خانه رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم بروند و علاوه بر اینکه خود طلب مغفرت کنند، از آن بزرگوار بخواهند که برای ایشان طلب مغفرت کند. قرآن کریم می‌فرماید:

﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا.﴾^۱ (اگر ایشان هنگامی که [با ارتکاب گناه] به خود ستم کردند، نزد تو می‌آمدند و از خدا آمرزش می‌خواستند

۱. نساء، ۶۴.

و پیامبر هم برای ایشان طلب مغفرت می‌کرد، خدا
را توبه‌پذیر مهربان می‌یافتند.

دارالشفاف کجاست؟

فصل پنجم

شفادادن ویژه ذات خداست و اوست که با صفت «شافی» شهره است؛ همو که شفادهی را نیز در هر چیزی چون قرآن^۱ یا غسل^۲ یا انسان‌های برگزیده‌ای^۳ که بخواهد، قرار می‌دهد؛ آن سان که امام حسن عسکری علیه السلام خداوند را می‌خوانند: «یا مَنْ يَجْعَلُ الشِّفَاءَ فِيمَا يَشَاءُ مِنَ الْأَشْيَاءِ.»^۴ (ای کسی که شفا را در هر چیز که بخواهی، می‌نهی.)

اصولاً ثبوت تأثیر برای غیر خدا، چه تأثیر مادی و چه معنوی، ضروری است و نمی‌توان آن را انکار کرد. وقتی خدای تعالی بتواند به موجودی خاص، اثر و خاصیت را ببخشد (مثل سردی هندوانه و گرمی غسل)، چرا نتواند به اولیای درگاهش تأثیر شفابخشی یا برآمدن حاجات را ببخشد و حتی در تربت آنان اثر شفا بگذارد.^۵

۱. یونس، ۵۷.

۲. نحل، ۶۹.

۳. مائده، ۱۱۰.

۴. ابن طاووس، مهج الدعوات، ص ۲۷۸.

۵. محمدحسین طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۰، ص ۲۹۵.

همه شفادهی‌ها به «اذن الله» است: عیسی مسیح کور مادرزاد و بیماران مبتلا به پیسی را به اذن خدا شفا می‌داد و افزون بر آن، چنین قدرت الهی را داشت که مردگان را نیز به اذن خدا زنده کند.^۱

قرآن از تبرک یعقوب علیه السلام به پیراهن فرزندش، یوسف علیه السلام، یاد می‌کند؛ زمانی که یوسف به برادرانش دستور می‌دهد که پیراهن او را بر صورت پدر قرار دهند تا بینایی از دست رفته‌اش را باز یابد. چون پیراهن را بر یعقوب نبی قرار دادند، بینایی‌اش بازگشت و به برکت آن پیراهن شفا یافت.^۲

در آثار اندیشمندان مسلمان، نمونه‌هایی از تبرک به اشیاء و حتی اماکن مقدس بیان شده است که تبرک به کعبه و پرده کعبه، اشیاء منسوب به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم، آب زمزم، آب ناودان کعبه، غبار مدینه و تربت امام حسین علیه السلام از نمونه‌های آن است.^۳

۱. مانده، ۴۹.

۲. یوسف، ۹۷.

۳. احمد بن الحسین بیهقی، السنن الکبری، ج ۵، ص ۲۰۲؛ محمد باقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۲۴۵؛ محمد بن حسن حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۲۵، ص ۲۶۷؛ ج ۱۴، ص ۵۲۱؛ محمد بن حسن طوسی، التهذیب، ج ۵، ص ۴۴۹؛ اسماعیل بن عمرو بن کثیر،

مرقد رسول گرامی اسلام ﷺ و خاندان اطهرش ﷺ، از گذشته تا حال، سرآمد شفاخانه‌هاست. زمانی که علی بن موسی الرضا علیه السلام می‌خواستند مدینه را برای عمره ترک کنند، پس از نماز مغرب، به نزد قبر رسول خدا ﷺ و بالای سر آن حضرت آمدند، بر پیامبر سلام کردند و خود را به قبر چسبانده و آنگاه به سوی منبر پیامبر ﷺ آمدند؛ سپس به سوی قبر بازگشتند و در کنار قبر ایستادند و نماز گزارند و دوش چپ خود را به قبر چسبانده^۱.

امام صادق علیه السلام بیمار شدند و به نزدیکانشان امر کردند که فردی را اجیر کنند تا نزد قبر امام حسین علیه السلام رفته و برایشان دعا کند. یکی از یاران حضرت، جهت انجام این فرمان، از خانه خارج شد. فردی را جلوی درب خانه دید و ماجرا را برایش بازگو کرد. آن مرد گفت: «من می‌روم؛ ولی شبهه‌ای در ذهنم ایجاد شده است و آن اینکه امام حسین علیه السلام امامی است که طاعتش واجب است و امام صادق نیز امامی است که طاعتش واجب است؛ پس این کار چه معنا دارد؟ چرا برای شفای امام صادق علیه السلام، در کنار قبر امام حسین علیه السلام باید دعا کرد؟»

البدایة و النهایة، ج ۵، ص ۱۵۳ تا ۱۵۵.

۱. محمد بن حسن حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۴، ص ۳۵۹.

آن فرد به خانه برگشت و مطلب را خدمت امام عرضه داشت و حضرت فرمودند: «هو كما قال لکن ما عرف انّ الله تعالى بقاعاً يستجاب فيها الدّعاء فتلك البقعة من تلك البقاع.»^۱ (سخن این مرد درست است [و تفاوتی بین دو امام نیست؛] اما ندانسته است که خداوند متعال سرزمین هایی دارد که در آنجا دعا مستجاب می شود؛ پس حرم حضرت سیدالشهداء علیه السلام از آن هاست.)

قبر پیشوایان معصوم و حتی منسوبان، اقتضای شفای حاجتمندان را داراست و تاریخ گذشته و حال این اماکن، گواه صادقی برای شفاجستن بسیاری از بیماران و حل مشکل گرفتاران بوده است.

۱. ابن فهد حلی، عده الداعی، ص ۵۸.

شفای بیماری از امام مسموم

فصل ششم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

برخی شفاعت از امام معصوم علیه السلام را امری بیهوده می‌شمردند، با این منظر که اگر امام توان شفاعت دادن بیماری‌های جسمی را داشت، از مسموم شدن یا کشته شدن خود جلوگیری می‌کرد یا برای شفای خود اقدام می‌کرد!

انکار شفاعدهی معصوم به نوعی انکار علم غیب امام است، با این نگاه که اگر آگاهی از غیب بود، مسموم شدن و حتی کشته شدن شکل نمی‌گرفت؛ از این رو، برای پاسخ شایسته است به نکات ذیل توجه کرد:

۱. خداوند به بندگان برگزیده خود، آگاهی از غیب را اعطا کرده بود: ﴿عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِ أَحَدًا ۖ إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ﴾^۱ (عالم به غیب اوست و هیچ‌کس را بر اسرار غیبش آگاه نمی‌سازد؛ مگر رسولانی که آن‌ها را برگزیده است.)

۲. انبیاء بزرگ و پیشوایان معصوم علیهم السلام به اذن الهی علم

---

۱. جن، ۲۶ و ۲۷.

غیب داشتند و به اقتضای مأموریت، از آن استفاده می‌کردند. خدای تعالی پاره‌ای از خبرهایی غیبی را از مسیح عَلَيْهِ السَّلَام این چنین حکایت می‌کند: ﴿وَأَنْبِئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَ مَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ﴾^۱ (من خبر می‌دهم از آنچه شما در خانه‌هایتان می‌خورید و در آن ذخیره کرده‌اید).

۳. معصومین عَلَيْهِمُ السَّلَام در مسائل فردی و اجتماعی، با استفاده از شیوه‌های معمولی، تحقیق و کسب آگاهی کرده و بر اساس آن عمل می‌کردند؛ زیرا اراده غالب خدا به جریان کارها، به علم عادی و نظام اسباب و مسببات طبیعی تعلق گرفته است؛ از این رو، معصومان عَلَيْهِمُ السَّلَام برای شفای بیماری خود، از علم غیب استفاده نمی‌کردند.^۲

۴. علم غیب گاهی به امر واقع حتمی و تغییرناپذیر تعلق می‌گیرد؛ بنابراین بعضی چیزهایی که پیامبر و امامان، از طریق غیبی می‌دانند، همانی است که حتماً واقع خواهد شد. با این‌گونه آگاهی، نمی‌توان تغییری ایجاد کرد و سرنوشت چیزی را تغییر داد. موضوع اطلاع معصومان عَلَيْهِمُ السَّلَام از کیفیت مسموم شدن یا کشته شدن خود و چگونگی آن، گرچه

۱. آل عمران، ۴۹.

۲. لطف‌الله صافی گلپایگانی، معارف دین، ج ۱، ص ۱۲۱.

از راه علم غیب دست یافتنی بود؛ ایشان وظیفه‌ای نداشتند به مقتضای آن علم، از آن پیشامدها جلوگیری کنند؛ بلکه با رعایت قواعد حاکم بر نظام حتمی و تکوینی عالم، همچون سایر مردم، با این پیشامدها روبه‌رو می‌شدند. بدیهی است که سرانجام هر انسان، مرگ خواهد بود و هیچ آفریده‌ای در این جهان، عمر ابدی نخواهد داشت.

۵. مسمومیت برخی از پیشوایان معصوم علیهم‌السلام، همچون خوردن میوه زهرآلود توسط امام رضا علیه‌السلام، از روی اجبار بوده است و امام از شیوه شهادت خود خبر داشته‌اند. حضرت به اباصلت فرمودند: «اگر بعد از ملاقات با مأمون، هنگام برگشتن، عبا روی سرم دیدید، بدانید که او کار خودش را کرده است.»^۱ امام با وجود آگاهی، گزینه دیگری فراروی خود نداشته‌اند.

۶. باید بین شفادهی خود و شفادهی دیگران، از سوی معصومان علیهم‌السلام، تفکیک قائل شد. پیشوایان معصوم علیهم‌السلام برای شفای خود، از توان شفادهی خدادادی استفاده نمی‌کردند؛ اما همواره کانونی برای شفای حاجتمندان و بهبود امراض جسمی آنان بوده‌اند. این قدرت خدادادی،

۱. محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۵۰، ص ۴۹.

پس از حیات ایشان، در قرون مختلف، جاری بوده است.

مبارزه با کرونا: با دعا یا دانش پزشکی

فصل هفتم

درگیر شدن مردم با بیماری‌های فراگیر ممکن است این پرسش را در ذهن ایجاد کند که یک شخص بیمار، برای بهبودی خود، باید چه مسیر درمانی را طی کند؟ آیا به دعا و توسل پردازد یا با اعتماد به دانش پزشکی، این مسیر درمانی را دنبال کند؟

اصولاً قرار دادن دعا و دانش پزشکی در کنار هم و حتی تصویر تقابل میان علم و ایمان، امری گزاف و بیهوده است؛ علم و ایمان متمم و مکمل یکدیگرند و هر دو به انسان امنیت می‌بخشند: علم امنیت برونی می‌دهد و ایمان امنیت درونی. علم انسان را در مقابل هجوم بیماری‌ها، سیل‌ها، زلزله‌ها و طوفان‌ها ایمنی می‌سازد و ایمان در مقابل اضطراب‌ها، تنهایی‌ها، احساس بی‌پناهی‌ها و پوچ‌انگاری‌ها انسان را نجات می‌دهد؛ از این رو، نیاز انسان به علم و ایمان توأمان، مدنظر همگان است.^۱

هر بیمار وظیفه دارد روند درمان پزشکی خود را به خوبی و

۱. مرتضی مطهری، مجموعه آثار، ج ۲، ص ۳۲.

بادقت پیگیری کند؛ زیرا دنیا بر نظام سبب و مسبب استوار است و خداوند بهبودی و درمان مریض را در طبیب و دارو قرار داده است.

در نظام طبیعت قوانینی حاکم است و خداوند خواست خود را در اجرای این نظام و قوانین جاری می‌کند. اگر با نگاه سبب‌سازی نگریده شود، نقش درمانی پزشک نیز معنا می‌یابد و اینکه او وسیله‌ای برای درمان است؛ هرچند که از نظر واقع، درمان و شفا از خداست و خداوند اثر درمانی را در دارو نهاده است. آن‌گونه که امام صادق علیه السلام از این اصل جاری در هستی یاد می‌کنند: «أَبَى اللَّهُ أَنْ يُجْرِيَ الْأَشْيَاءَ إِلَّا بِالْأَسْبَابِ.»^۱ (خداوند هر چیز را جز از راه اسباب طبیعی آن، عملی نمی‌سازد.)

بنابراین فردی که بیمار می‌شود، باید به پزشکی که مظهر صفت شافی خداست، مراجعه کند و نسخه درمانی او را به دقت عمل کند و شفا را از خداوند طلب کند.

پیامبری از پیامبران بیمار شد و گفت: «درمان نمی‌کنم تا آن‌کس که درد داده است، درمانم کند.» خدای متعال به او وحی کرد: «تو را شفا ندهم تا دارو بخوری که درد از من است و

۱. محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۲، ص ۹۰.

دارو نیز از من.» آن پیامبر آنگاه به مداوا پرداخت و بهبود یافت.^۱
پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم بر درمان طبیعی چنین توصیه فرموده‌اند: «تداووا فإن الله عز و جل لم ينزل داء إلا و أنزل له شفاء.»^۲ (درمان کنید که خدای بزرگ دردی نمی فرستد؛ مگر اینکه برای آن [درد] دارویی برای شفا می فرستد.)

هم‌زمان با درمان طبیعی، از «دعا و توسل» نیز نباید غفلت کرد. سیره معصومین علیهم السلام به وقت بیماری، رعایت دستورات طبی یا حتی مراجعه به طبیب بوده است. آن بزرگواران، هم‌زمان با درمان، از دعا و توسل نیز بهره می‌جستند.

نمونه ذیل گواهی خوبی برای قرارگیری درمان در کنار دعاست:

امام کاظم علیه السلام به علی بن ابی حمزه فرمودند: «هفت ماه است که تب می‌کنم و پسر هم دوازده ماه تب می‌کرد و این تب ما، مضاعف می‌شود.»

۱. حسن طبرسی، مکارم الاخلاق، ص ۳۶۲.

۲. حسن طبرسی، مکارم الاخلاق، ص ۳۶۲.

ابن‌ابی‌حمزه وقتی این فرمایش را شنید، گفت: «قربانت شوم! برای شما حدیثی که ابی‌بصیر از جدتان برایم باز گفته است، باز می‌گویم: چون ایشان را تب می‌گرفت، از آب سرد کمک می‌گرفتند. ایشان را دو جامه بود: یکی میان آب و یکی در برِ او. جامه‌ها را به نوبت می‌پوشیدند و سپس فریاد می‌زدند که هرکه در خانه بود، می‌شنید و می‌گفتند: «یا فاطمه بنت محمد.»»

امام کاظم علیه‌السلام سخن او را تأیید فرمودند. آنگاه امام دواى تب خود را دعا و آب سرد دانستند و در ضمن، به حضور یک پزشک در منزل خود نیز اشاره کردند.^۱

---

۱. محمدبن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۸، ص ۱۰۹.

بستن شفاخانه‌ها

فصل هشتم

اگر کعبه و حرم معصومین علیهم السلام و امامزادگان واجب التعظیم شفاخانه است، چرا به بهانه جلوگیری از سرایت بیماری های عمومی، آن را بسته اند؛ مگر این اماکن مقدس عاملی برای شیوع بیماری اند؟

کعبه و مساجد و مقابر بزرگان دین، مراکز مقدسی اند که به دلیل آمدوشد دوستاناران، باید از هر نوع آلودگی پاک باشند. این اماکن به ذات پاک اند؛ ولیکن انسان های حاضر شده در آن، خود زمینه آلودگی این اماکن پاک را فراهم می کنند؛ از این رو، باید همواره با رعایت نظافت و بهداشت، آن را برای بندگان خوب مهیا ساخت که همواره این نظافت ها و ضد عفونی ها به خوبی انجام می شود. خداوند به دو پیامبر خود دستور می دهد تا مسجد الحرام و اطراف کعبه را برای عبادت کنندگان تطهیر کنند:

﴿وَعَهْدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ﴾^۱ (از ابراهیم

۱. بقره، ۱۲۵.

و فرزندش اسماعیل پیمان گرفتیم که حرم خدا را
برای طواف کنندگان و مجاوران و رکوع کنندگان و
سجده کنندگان، پاک و پاکیزه کنید.)

واژه تطهیر به معنای رفع موانع و پلیدی‌هایی است که در اثر
بی‌مبالاتی مردم، در مسجد پیدا می‌شود. برخی از مفسران
اذعان می‌دارند باید مسجد را از هر عاملی که شرع یا طب
آن را آزار و اذیت می‌داند و همچنین از هرگونه نجاسات، پاک
کرد تا به دیگران سرایت نکند.^۱

امام صادق علیه السلام ضمن استناد به این آیه، تأکید می‌کند
برای بندگان خدا شایسته است فقط با طهارت داخل بیت‌الله
شوند؛ یعنی ابتدا بدن را با شستن، از عرق و پلیدی‌های
آزاردهنده پاکیزه کنند، آنگاه وارد آن شوند.^۲

---

۱. اسماعیل بن عمرو بن کثیر، تفسیر القرآن العظیم، ج ۱، ص ۲۹۶؛ حسین بن محمد راغب
اصفهانی، المفردات، ص ۷۱.

۲. محمد بن حسن طوسی، التهذیب، ج ۵، ص ۲۵۲.

زمانی که ویروسی فراگیر می‌شود و به واسطهٔ عامل انسانی، به سرعت شیوع می‌یابد و راهی نیز برای مراقبت ویژه از سرایت نکردن این ویروس نیست، چاره‌ای جز تعطیلی موقت اماکن مقدسی چون مسجدالحرام، حرم پیشوایان معصوم علیهم‌السلام، امامزادگان و مساجد نیست.

«دفع ضرر محتمل» قانون مورد پذیرش شرع و همهٔ خردورزان است؛ لذا اگر حضور زائران برای انجام زیارت «مستحب» است، زمینه‌ساز انتقال ویروس بین مردم شود و فرد یا افرادی که حفظ جان آنان «واجب» است، بر اثر شیوع این بیماری بمیرند، باید محدودیت‌هایی را برای صحت و سلامت مردم به اجرا گذاشت.

البته این تعطیلی به معنای انتقال این ویروس از این اماکن مقدس نیست؛ بلکه انتقال از سوی مردمی است که سفیر مرگ شده و ناقل آن ویروس‌اند. بدیهی است این تعطیلی موقت که به منظور اجرای طرح فاصله‌گذاری اجتماعی بوده و برای همهٔ مؤمنان، به ویژه خادمان این مکان‌های مقدس، سوزناک و دردآور است و بی‌صبرانه رفع

موانع آن را انتظار می‌کشند.

ایمن از بلا

فصل نهم

در روزهای فراگیری این بیماری، از شهر مقدسی چون «قم»، با ریشخند و سُخره، به‌عنوان کانون بیماری مرگ‌بار یاد شد، با این ادعا که در روایات این شهر را محلی امن به وقت بلا تلقی کرده‌اند.

قم شهر علم و محبت به آل محمد علیهم‌السلام است و بیش از هزار سال، مهد تشیع بوده و دل‌های بسیاری از مشتاقان را با خود گره زده است؛ و لیکن هیچ متن و گفته‌ای حکایتگر ایمن بودن حتمی این شهر یا مکان‌های مقدس دیگر، از حوادث تلخ و بیماری‌های واگیردار نیست.

برای تبیین بیشتر، به دو نکته اشاره می‌کنیم:

۱. «مکه مکرمه» بلد امین^۱ و حرم امن الهی است و هرکس

۱. تین، ۳.

داخل آن شود، در امان خواهد بود:

﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بَلَدًا مَبَارَكًا وَ هُدًى لِّلْعَالَمِينَ * فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَ مَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا﴾^۱ (نخستین خانه‌ای که برای مردم [و نیایش خداوند] قرار داده شد، در سرزمین مکه است که پربرکت و مایهٔ هدایت جهانیان است. روشن است [ازجمله] مقام ابراهیم و هرکس داخل آن شود، در امان خواهد بود.)

امنیت شهر مکه چگونه است؟ آیا کهن‌ترین شهر مقدس، امنیت تکوینی دارد یا امنیت تشریحی؟

اصولاً امر الهی دو گونه است: هرگاه خداوند خواستار تحقق چیزی باشد، اگر آن را به صورت فرمان به بندگان خود، اعلام کند تا مردم با ارادهٔ خویش، آن را اجرا کنند، چنین امر الهی «تشریحی» است؛ مانند واجبات و محرماتی که بندگان موظف به رعایت آن هستند. از سویی، اگر خداوند مستقیماً چیزی را ایجاد کند و ارادهٔ مردم دخالتی در انجام آن نداشته باشد، چنین امری «تکوینی» است. سردی و سلامت آتش برای حضرت ابراهیم علیه السلام، همچنین قوانین

۱. آل عمران، ۹۶ و ۹۷.

حاکم بر طبیعت چون جاذبه زمین یا خاصیتی که خداوند به یک بذر داده است که با ترکیب آب و هوا و خاک، در مسیر معینی رشد کند، امور تکوینی است.

ایمن بودن مکه یک حکم تشریحی است و خاصیت یک امر تکوینی را ندارد. به عبارتی، مکه امنیت تشریحی دارد نه امنیت تکوینی؛ یعنی مکه از هر خطری، در سایه مراعات قوانین شریعت، ایمن بوده است. این امنیت فقط به وسیله مردم اجراشدنی است. بدیهی است در صورت رعایت نکردن این مقررات، امنیت آن، از جمله سلامت مردم نیز سلب می‌شود.^۱

شهر مکه از عصر حضرت ابراهیم علیه السلام در بین عرب محترم بوده است و همگان تلاش می‌کردند حریم آن را پاس دارند و هرکسی را که بدان پناه برد، ایمن دارند، به جز مواقعی که خواست خداوند بود، مثل نابودی ستم‌پیشگان متجاوزی چون اصحاب فیل. این شهر نمونه‌هایی از قهر الهی،^۲ حوادث سخت، کشتار بی‌گناهان و بلایای عمومی چون قحطی را به خود دیده است.

۱. محمدحسین طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۳، ص ۳۵۴.

۲. آل عمران، ۱۵۱.

۲. درباره قم، فهم غلطی از برخی روایات از جمله این روایت امام صادق علیه السلام شده است که فرموده‌اند: «إِذَا عَمَّتِ الْبُلْدَانَ الْفِتْنُ فَعَلَيْكُمْ بِقَمٍّ وَ حَوَالِئِهَا وَ نَوَاحِيهَا فَإِنَّ الْبَلَاءَ مَدْفُوعٌ عَنْهُ.»^۱ (چون فتنه‌ها همه شهرها را دربرگیرد، بر شما باد که به قم و اطرافش پناه برید که بلا از آن به دور است.) بی‌شک قم به عنوان کانون تشیع، عاری از بلا و فتنه‌های اعتقادی است و می‌توان آن را به دلیل حضور عالمان سخت‌کوش و راستین، برخوردار از امنیت معنوی و دینی دانست.^۲

بنابراین روایات مورد استناد، ناظر به برداشته شدن بلاهای طبیعی و حوادث سخت از قم نیست. در طول تاریخ، این شهر ضمن حفظ اعتبار و جایگاه خود در جهان تشیع، شاهد حوادث طبیعی فراوان و غیر از آن نیز بوده است.

۱. محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۵۷، ص ۲۱۴.

۲. محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۵۷، ص ۲۱۷.

محرومیت از زیارت

فصل دهم

با بسته شدن موقتی بارگاه امام رضا علیه السلام و سایر مراقد شریفه، زائران از فیض حضور در حرم محروم شده‌اند. برای جبران این محرومیت، باید تلاش کرد و از راه‌های جایگزین بهره جست.

زیارت در مرتبه کامل خود، همانا اقبال و اتصال قلبی و روحی و نیز فکری و عملی به زیارت شونده را به همراه دارد. اگر زیارت از زاویه وصل و پیوند نگریسته شود، نتیجه‌اش قرارگرفتن در مدار معصومان علیهم السلام است و زائر تلاش می‌کند بر گرد این محور بچرخد؛ از این رو، بسته شدن حرم نباید این پیوند را بگسلد.

بهترین راه در وضعیت استثنائی، ادامه زیارت‌ها و توسلات، در بیرون حرم، چه در خانه یا هر جای دیگر است، همانند زائرانی که همیشه از راه دور عرض ارادت می‌کردند.

زیارت کردن و سلام دادن از راه دور، کاری پسندیده و مشروع است و در متون حدیثی، درباره فضیلت زیارت، سلام به پیامبر ﷺ از راه دور سفارش شده است^۱ و فقهای بزرگ ما، زیارت از راه دور پیامبر ﷺ و فاطمه زهرا علیها السلام و ائمه اطهار علیهم السلام را مستحب می دانند. زیارت از راه دور به این صورت است که افراد به سمت آن معصوم بایستند و با اشاره، سلام کنند؛^۲ همان طور که جمعی از مسلمانان، در همه جای دنیا، در پایان نماز به پیامبر ﷺ و اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام عرض سلام دارند.

یکی از کارهای پسندیده در ایام هفته، خصوصاً روز جمعه، زیارت معصومین علیهم السلام است و امام صادق علیه السلام این زیارت را برای همگان، از راه دور توصیه فرموده اند:

هرکس خواهان زیارت قبر پیامبر، امیرمؤمنان، فاطمه، حسن، حسین و سایر معصومین علیهم السلام است، روز جمعه غسل کند و جامه ای پاک بر تن کند و پس از خواندن دو نماز دورکعتی، رو به قبله بایستد و این زیارت را بخواند:

۱. محمدبن حسن حر عاملی، وسائل الشیعة، ج ۱۴، ص ۳۳۷.

۲. محمدحسن بن باقر نجفی، جواهر الکلام، ج ۲۰، ص ۱۰۰.

«السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ. السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ الْمُرْسَلُ وَالْوَصِيُّ الْمُرْتَضَى وَالسَّيِّدَةُ الزَّهْرَاءُ وَالسَّبْطَانِ الْمُنْتَجَبَانِ وَالْأَوْلَادُ الْأَعْلَامُ وَالْأُمَّنَاءُ الْمُنْتَجَبُونَ. جِئْتُ انْقِطَاعاً إِلَيْكُمْ وَ إِلَى آبَائِكُمْ وَ وَلَدِكُمْ الْخَلْفِ عَلَى بَرَكَاتِ الْخَلْقِ. فَقَلْبِي لَكُمْ مُسَلِّمٌ وَ نُصْرَتِي لَكُمْ مُعَدَّةٌ حَتَّى يَحْكَمَ اللَّهُ لِدِينِهِ. فَمَعَكُمْ مَعَكُمْ لَا مَعَ عَدُوِّكُمْ. إِنِّي لِمِنَ الْفَائِلِينَ بِفَضْلِكُمْ، مُقَرَّرٌ بِرَجْعَتِكُمْ لَا أَنْكُرُ لِلَّهِ قُدْرَةً وَلَا أَرْعُمُ إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ سُبْحَانَ اللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ ذِي الْمُلْكِ وَ الْمَلَكُوتِ يَسْبُحُ اللَّهُ بِأَسْمَائِهِ جَمِيعِ خَلْقِهِ وَ السَّلَامُ عَلَى أَزْوَاجِكُمْ وَ أَجْسَادِكُمْ وَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ.»^۱

محرومیت‌های اضطراری حضور در حرم، نباید مانعی از زیارت و توسل شود؛ بلکه باید با اشتیاق و انگیزه بیشتر، از چشمه فیض امام معصوم و بندگان خوب خدا بهره جست. داستان ذیل نمونه‌ای درس آموز در این خصوص است:

آیت‌الله حبیب‌الله گلپایگانی (متوفای ۱۳۸۴ق) از کسانی است که بیش از چهل سال، نماز شب را پشت درب‌های بسته حرم مطهر امام‌رضا علیه السلام می‌خواند و

۱. محمدبن حسن طوسی، مصباح‌المتجهج، ص ۲۸۸.

وقتی درب‌های حرم را می‌گشودند، اولین کسی بود که قبر آن حضرت را زیارت می‌کرد. زمانی بیماری بر وی چیره شد و مدتی از حضور در حرم محروم شد. خود می‌گوید: «یک شب از پنجرهٔ خانه چشمم به گلدسته‌های حرم امام افتاد و عرض کردم: «آقا، خودت می‌دانی که مدت چهل سال، همه‌روزه زائر اول تو بودم؛ ولی یک هفته است که بیمارم، عذرم را بپذیر!» به یک‌باره خوابم برد و در عالم رؤیا امام‌رضا علیه‌السلام روی صندلی نشسته بودند و گل قشنگی را دست داشتند و آن را به من دادند. همین که گل به دستم رسید، احساس بهبودی کردم. ناگهان از خواب بیدار شدم و بوی عطر آن گل، فضای اتاق را پر کرده بود و با تعجب همان گل را دستم دیدم؛ در حالی که بهبودی کامل یافته بودم و بی‌درنگ راهی حرم شدم. آن دست سالیان متمادی بر سر هر بیماری که قرار گرفت، به لطف فیض امام، [شخص بیمار] بهبود یافت.»^۱

۱. علی‌مراد کیانی، دست شفابخش، مجلهٔ کوثر، ش ۵۳، ص ۱۴۱ و ۱۴۲.

دعاهای توصیه شده کدام اند؟

فصل یازدهم

به وقت بلا و گرفتاری، دعا و توسل گره‌های مشکلات را می‌گشاید و سختی‌ها را به آسانی مبدل می‌سازد. در این زمینه می‌توان به چند نمونه توصیه شده از سوی معصومان علیهم‌السلام اشاره کرد:

۱. امام صادق علیه‌السلام به داوود رقی فرمودند: «از این دعا دست بردار و همواره آن را سه مرتبه بامداد و سه مرتبه شبانگاه بخوان: «اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي فِي دِرْعِكَ الْحَصِينَةِ الَّتِي تَجْعَلُ فِيهَا مَنْ تُرِيدُ.»^۱

۲. هلقام از امام موسی کاظم علیه‌السلام دعای جامعی را درخواست کرد که مشتمل بر خیر دنیا و آخرت بوده و در عین حال مختصر باشد، امام فرمودند: «پس از هر نماز صبح، تا زمانی که خورشید طلوع کند، این دعا را بخوان: «سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ وَ بِحَمْدِهِ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَ أَسْأَلُهُ مِنْ فَضْلِهِ.»^۲ به اذعان هلقام، مداومت به این دعا، گشایش‌های خاصی را در زندگی‌اش ایجاد کرد.

۳. امام رضا علیه‌السلام می‌فرمایند: «پدرم را در خواب دیدم. ایشان فرمودند: ای فرزندانم، هرگاه مشکلی برایت پیش آمد و در سختی

۱. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۵۳۴.

۲. محمد بن علی بن حسین بن بابویه قمی صدوق، کتاب من لایحضره الفقیه، ج ۱، ص ۳۲۹.

بودی، بسیار بگو: یا رئوف، یا رحیم.» آن چیزی را که ما در خواب می‌بینیم، چنان است که آن را در بیداری ببینیم.^۱

۴. امام رضا علیه السلام به خواندن دعای عافیت توصیه می‌فرمودند: «یا الله، یا ولیّ العافیة، و المَنَّانَ بِالْعَافِیةِ وَ رَازِقَ الْعَافِیةِ، وَ الْمُنْعِمَ بِالْعَافِیةِ وَ الْمُتَفَضِّلَ بِالْعَافِیةِ عَلَیَّ وَ عَلَی جَمِیعِ خَلْقِهِ رَحْمَانَ الدُّنْیَا وَ الْآخِرَةِ وَ رَحِیمَهُمَا، صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ عَجِّلْ لَنَا فَرَجاً وَ مَحْرَجاً وَ ارزُقْنَا الْعَافِیةَ وَ دَوَامَ الْعَافِیةِ فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَةِ.»^۲

عافیت به معنی دوربودن از جمیع بدی‌ها، زشتی‌ها، رذایل اخلاقی، نقایص فکری و جسمی و حتی بیماری‌های سخت و جان‌کاه است.

۱. ابن طاووس، مهج الدعوات، ص ۳۳۳.

۲. ابن طاووس، الاقبال، ص ۱۸۰.

زمانی که انسان با بیماری فراگیری مانند کرونا درگیر می‌شود، به ضعف خود واقف می‌شود که چگونه یک ویروس میکروسکوپی، قدرت و شکوه دنیایش را به سُخره گرفته است و سلامت را به مخاطره می‌اندازد و تا مرز تعطیلی زندگی و حیات او پیش می‌رود. در این موقعیت همه نگاه‌ها باید به قدرتی فراتر از قدرت بشری متمرکز شود و روند زندگی، با سنجۀ الهی بازسازی و اصلاح شود تا شاید مشمول لطف خدای مهربان قرار گیرد.

امید است به برکت دعاها و توسلات، سایۀ عافیت بر مردم عزیز پهن شود.

• قرآن کریم.

۱. آشتیانی، سیدجلال‌الدین، منتخبی از آثار حکمای الهی ایران، دانشگاه مشهد، ۱۳۵۷ش.
۲. ابن طاووس، مهج الدعوات، قم: دارالذخائر، ۱۴۱۱ق.
۳. ابن فهد حلی، عدة الداعی و نجاح الساعی، قم: دارالکتاب الاسلامی، ۱۴۰۷ق.
۴. ابن کثیر، اسماعیل بن عمرو، البدايه و النهایه، بیروت: دار الفکر، ۱۴۰۷ق.
۵. ابن کثیر، اسماعیل بن عمرو، تفسیر القرآن العظیم (ابن کثیر)، بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۹ق.
۶. بیهقی، احمد بن الحسین، السنن الکبری، بیروت: دار الفکر، بی تا.
۷. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام، ۱۴۰۹ق.
۸. دارمی، عبدالله بن عبدالرحمن، مسند دارمی، السعودیه: دار المغنی، ۱۴۱۲ق.
۹. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غرایب

- القرآن، بيروت دمشق: دار العلم دار الشاميه، ١٤٢١ق.
١٠. سبحانى، جعفر، فى ظلال التوحيد، تهران: مشعر، ١٤٢١ق.
١١. سبحانى، جعفر، محاضرات فى الالهيات، تلخيص على ربانى، قم: مؤسسة الامام الصادق عليه السلام، ١٤٣٩ق.
١٢. شهيد ثانى، مسكن الفؤاد عند فقد الأحبة و الأولاد، قم: بصيرتى، بى تا.
١٣. صافى گلياىگانى، لطف الله، معارف دين، قم: حضرت معصومه عليها السلام، ١٤٢١ق.
١٤. صدوق (شيخ صدوق)، محمد بن على بن حسين بن بابويه قمى، من لا يحضره الفقيه، قم: جامعه مدرسين، ١٤١٣ق.
١٥. طباطبايى، محمد حسين، الميزان فى تفسير القرآن، قم: جامعه مدرسين، ١٤١٧ق.
١٦. طبرسى، حسن، مكارم الاخلاق، قم: منشورات الرضى، ١٣٧٠ش.
١٧. طوسى، محمد بن حسن، التهذيب، تهران: دار الكتاب الاسلاميه، ١٣٦٥ش.
١٨. طوسى، محمد بن حسن، مصباح المتهجد و سلاح المتعبد، بيروت: مؤسسة فقه الشيعة، ١٤١١ق.

١٩. عروسی حویزی، تفسیر نور الثقلین، قم: اسماعیلیان، ١٤١٥ق.

٢٠. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران: دار الکتب الاسلامی، ١٣٦٥ش.

٢١. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، بیروت: مؤسسة الوفاء، ١٤٠٤ق.

٢٢. کیانی، علی مراد، «دست شفابخش»، مجله کوثر، ش ٥٣، ص ١٤١-١٤٢، بهار ١٣٨١.

٢٣. نجفی (صاحب جواهر)، محمد حسن بن باقر، جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام، بیروت: دار إحياء التراث العربی، بی تا.

مسابقه فرهنگی کرونا و دل مشغولی های ذهنی

توضیحات شرکت در مسابقه

• پرسش‌ها از متن موجود طرح شده است و افراد بالای دوازده سال می‌توانند به روش‌های زیر، در مسابقه شرکت کنند.

۱. ارسال پاسخ به سامانه پیامکی: برای این کار، کافی است به ترتیب نام مسابقه و شماره گزینه‌های صحیح پرسش‌ها را به صورت یک عدد سه رقمی از چپ به راست، همراه با نام و نام خانوادگی خود به سامانه پیامکی ۳۰۰۰۸۰۲۲۲۲ ارسال کنید.

مثال: کرونا و دل مشغولی های ذهنی ۲۱۳ احسان رضوانی پور

۲. مراجعه به بخش مسابقات پرتال جامع آستان قدس رضوی:

Haram.razavi.ir

۳. پاسخ به پرسش‌ها در پاسخ‌نامه: پاسخ‌نامه تکمیل شده را می‌توانید به صندوق‌های مخصوص مستقر در پایگاه‌های اطلاع‌رسانی فرهنگی بیندازید یا به صندوق پستی ۳۵۱-۹۱۷۳۵ ارسال کنید.

• هزینه ارسال پاسخ‌نامه از طریق قرارداد «پست جواب قبول» پرداخت شده است و لازم نیست از پاکت و تمبر استفاده کنید.

۴. فیلم‌برداری از خودتان در حال معرفی کتاب *خانواده روی موج اخلاق* با حضور در مساجد، مدارس، نمازجمعه و جمع اقوام و آشنایان: فیلم‌های خود را با زمان حداکثر ۱۰۰ ثانیه و فرمت mp4، به این نشانی بفرستید:

<https://tv.razavi.ir/plus/@mosabeghat97>

• آخرین مهلت شرکت در مسابقه، یک ماه پس از دریافت کتاب است.

• قرعه‌کشی از بین پاسخ‌های کامل و صحیح و به صورت روزانه انجام می‌شود و نتیجه آن نیز از طریق سامانه پیامکی گفته شده به اطلاع برندگان می‌رسد.

تذکر: پیشنهادها و انتقادهای خود را در پیامکی جداگانه ارسال کنید.

تلفن: ۰۵۱-۳۲۰۰۲۵۶۹

سؤالات کتاب کرونا و دل مشغولی های ذهنی

پرسش نخست. بنا به فرموده امام سجاد علیه السلام میان کدام یک از گزینه های زیر، تا روز قیامت مبارزه وجود دارد؟

۱. دعا و بلا

۲. مؤمنان و کافران

۳. ظالمان و مستضعفان

۴. همه گزینه ها

پرسش دوم. طبق حدیث امام صادق علیه السلام کدام یک از گزینه های زیر راه دعا کردن نیست؟

۱. ستایش و حمد خدا و یادآوری نعمت ها

۲. شکر نعمت ها و صلوات بر پیامبر و اهل بیت علیهم السلام

۳. یادآوری گناهان و استغفار از آنها

۴. دعای همراه با تضرع و گریه

پرسش سوم. بستن حرم ائمه علیهم السلام و اماکن مذهبی در هنگام شیوع بیماری های واگیردار فراگیر، با استناد به کدام گزینه بوده است؟

۱. دفع ضرر متحمل از سوی عقل یک اصل پذیرفته شده است

۲. جلوگیری از شیوع بیشتر بیماری به وسیله افراد ناقل

۳. جلوگیری از تیرک جستن به این اماکن

۴. گزینه ۱ و ۲

پاسخ‌نامه‌ی کتاب کرونا و دل مشغولی‌های ذهنی

نام و نام خانوادگی: ..... نام پدر: .....
 تحصیلات: ..... استان: ..... شهر: .....
 تلفن ثابت با کد شهر: ..... شماره همراه: .....

گزینه	۱	۲	۳	۴
اول				
دوم				
سوم				

نظرسنجی کتاب کرونا و دل مشغولی‌های ذهنی

ردیف	موضوع	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
۱	میزان رضایت از جذابیت ظاهری (طرح جلد، اندازه و ...)					
۲	میزان شیوایی مطالب					
۳	قابلیت فهم مطالب					
۴	میزان جذابیت و تازگی موضوع و مطالب					
۵	میزان تأثیرگذاری و مفید بودن مطالب					
۶	میزان تناسب محتوا با نیاز شما					
۷	میزان تناسب پرسش‌ها با موضوع					
۸	میزان رضایت کلی					
پیشنهادها و انتقادات:						
.....						

لبه‌ی کاغذ را پس از برش، تازده و بچسبانید

پست جواب قبول

فرستنده:

.....
.....
.....

کدپستی:

.....

از این قسمت تا شود

هزینه‌ی پستی براساس قرارداد شماره‌ی ۲۵۱-۹۱۷۳۴ پرداخت شده است.

طرف قرارداد: اداره‌ی تولیدات فرهنگی آستان قدس رضوی
صندوق پستی: ۳۵۱-۹۱۷۳۵

مجموعهٔ یک صد جلدی کتابچه‌های رهنما

لوح فشرده کتابچه‌های رهنما

